

SOCIALNI DELAVEC V STROKOVNI SLUŽBI SKUPNOSTI POKOJNINSKEGA IN INVALIDSKEGA ZAVAROVANJA V SR SLOVENIJI

Fanči Novak

Skrb za človeka postavlja naša družba na prvo mesto. Osnovni cilj naše socialistične družbe, ki je načrtan v ustavi, je da ustvari takšne življenjske in delovne pogoje za vse delovne ljudi, z invalidi in dela manj zmožnimi vred, da jim bo kot svobodnim in enakopravnim članom te družbe omogočen vsestranski razvoj njihove osebnosti.

Ko govorimo o vlogi socialnega delavca v pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ne moremo mimo splošnih ciljev socialnega dela, kajti invalidsko varstvo je le eno izmed področij socialne politike v samoupravni socialistični družbi. Vse metode socialnega dela pa imajo neposreden in skupen cilj, to je pospeševanje blaginje vseh članov naše družbe, bodisi individualno bodisi v skupinah ali skupnosti.

Ustavna določila, nov sistem invalidskega varstva, nov zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, statut skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja v SR Sloveniji ter drugi predpisi zagotavljajo socialno varnost tega tako pomembnega področja. Pojem invalidskega varstva pa je mnogo širši od pojma invalidsko zavarovanje. Spoznanje v praksi, da z "administrativnim" delom problematike invalidov ne rešujemo celovito in zadovoljivo, zahteva širše reševanje, in to ne samo njihovih pravic iz obstoječe zakonodaje, obravnavati je treba tudi njihove osebne težave in jim pri tem nuditi pomoč, pomagati jim je treba v ekonomskih stiskah, pomagati okolju v katerem so in še v drugih navidežno nepomembnih stvareh, ki pa so za invalide včasih odločilne.

Socialno delo v strokovni službi

Vloga, vsebina in metode socialnega dela v preteklosti in danes so odvisne od veljavnih predpisov in zakonov. Značilno za našo ustanovo Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja je, da zavarovancu pomagamo pri iskanju in ure-

sničevanju pravic, ki mu gredo po veljavnih predpisih in zakonu o invalidskem in pokojninskem varstvu (statut, zvezni zakon). Vemo pa, da so predpisi in zakoni od leta 1957 do danes doživeli večkratne spremembe in dopolnitve, zato se je delo socialnih delavcev vedno prilagajalo tem spremembam. Omenila bom samo bistvene spremembe, ki so vplivale na delo socialnega delavca.

Socialno delo v invalidskem zavarovanju zasledimo že v letu 1957, ko so prvi diplomanti Višje šole za socialne delavce pričeli z delom v Ljubljani, Mariboru in Kopru. Uvajanje socialnega dela v invalidsko zavarovanje je narekovalo naraščanje števila delovnih invalidov, predvsem nezaposlenih, ki jih je "proizvajala" industrializacija. Socialno delo v takratnem Komunalnem zavodu za socialno zavarovanje se je razvilo predvsem zaradi velike prizadevnosti prvih socialnih delavcev na področju zaposlovanja invalidov.

O delu referenta za rehabilitacijo in zaposlovanje delovnih invalidov - socialnega delavca - beremo v poročilu socialnega delavca Švigelj Franca z dne 10.6.1967 naslednje:

"Uspeh rehabilitacije in uspešnost delovnega invalida na delovnem mestu sta odvisna od njegovega sodelovanja in strokovnih služb, ki sodelujejo v rehabilitacijskem postopku. Cilj sodelovanja strokovnih služb in teamske obravnave, v kateri sodelujejo zdravnik ordinarij, psiholog, tehnolog, strokovnjaki iz delovnih organizacij, socialni delavci podjetij ter socialni delavec KZSZ, naj bo usmerjen v to, da bo zadoščeno zahtevam in potrebam delovnega mesta, na katerem bo delovni invalid zaposlen. Strokovnjaki morajo pri svojem delu z invalidom izhajati iz predpostavke, da ima invalid še mnoge neizkoriščene zmožnosti, ki jih kot zdrav delavec ni uporabil, ali pa jih je uporabljal le minimalno.

Tisti, ki sodelujejo v rehabilitacijskem postopku, morajo preostale sposobnosti odkriti in v skladu s temi sposobnostmi polskati invalidu tako delovno mesto, da manjkajoče sposobnosti ne morejo biti ovira za delo.

Ti motivi in ta gledišča so nas vodila od leta 1957 dalje, ko smo iskali skupno s strokovnimi službami v zavodu kot izven njega najboljšo in najučinkovitejšo pot, kako zaščititi in pomagati delovnemu invalidu.

Število nezaposlenih invalidov je stalno naraščalo. Tudi zaposleni invalidi niso imeli zadostne zaščite. Iz lastnih izkušenj vemo, da še danes vodilni delavci v delovnih organizacijah, pri katerih je premočno zakoreninjeno mišljenje in predsodek, da so invalidi samo ekonomsko breme delovnim organizacijam, da so manj uspešni pri delu kot zdravi delavci."

Iz tega poročila lahko vidimo, kako so se prvi socialni delavci na področju invalidskega varstva srečevali s težavami in jih z resničnim delovnim elanom čimbolj uspešno rešili v korist delavca - invalida. Določilo, da bi delovne organizacije morale obdržati na delu delovnega invalida do leta 1973 ni bilo urejeno z zakonom. To se pravi, da je bilo v tem času, od leta 1957 do leta 1973, delo socialnega delavca pri zaposlovanju izredno težko. Ali bo delovni invalid še ostal v delovni organizaciji, ali bo imel delo ali ne, je bilo velikokrat odvisno od iznajdljivosti socialnega delavca, od njegovega dobrega sodelovanja s predstavniki delovnih organizacij in na koncu od motiviranosti delovnega invalida.

Predpise so spremenili 1.1.1973 in tako je bila delovnemu invalidu zagotovljena večja socialna varnost. 143. člen Statuta Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja pravi: "Organizacije in delodajalci morajo obdržati na delu oziroma po končani poklicni rehabilitaciji znova sprejeti na delo delovnega invalida, če je invalidnost posledica nesreče pri delu ali poklicne bolezni; če pa je vzrok invalidnosti bolezen ali poškodba izven dela, so ga dolžni obdržati na delu oziroma znova sprejeti na delo, če je bil pri njih pred nastankom invalidnosti v delovnem razmerju vsaj eno leto."

Socialna delavka Zora Bertoncej piše o problematiki zaposlovanja delovnih invalidov in poklicni rehabilitaciji v tem obdobju naslednje:

"Socialni delavci sodelujejo v pripravljalnem postopku do zasedanja invalidske komisije, za zavarovance, pri katerih je po medicinski dokumentaciji predvidena II. ali III. kategorija invalidnosti. Zato v pripravljalnem postopku tesno sodelujejo z organizacijami združenega dela pri ugotavljanju ustrezne zaposlitve delovnih invalidov. Prav tako sodelujejo z organizacijami za zavarovance, ki so na poklicni rehabilitaciji, zaradi zagotovitve ustreznega dela po končani poklicni rehabilitaciji. V zvezi s 132. členom statuta pa sodelujejo tudi ob adaptacijah delovnih mest za delovne invalide na poklicni rehabilitaciji. V skladu s 142. členom statuta sodelujejo in nudijo strokovno

pomoč organizacijam pri zagotavljanju ustrezne zaposlitve, pomagajo v sodelovanju s skupnostjo za zaposlovanje iskati primerna dela v drugih organizacijah združenega dela. V spornih primerih so lahko tudi člani arbitražne komisije, ki jo imenuje za delo pristojni občinski upravni organ. Nekateri socialni delavci so tudi člani invalidskih komisij.

Po izdaji odločbe o pravici delovnega invalida do zaposlitve na ustreznem delu je naloga socialnega delavca - spremljanje delovnih invalidov, pri čemer ugotavljajo, ali je invalid razporejen na ustrezno delo, delovne pogoje, v katerih invalid dela, medsebojna razmerja delavcev in delovnih invalidov v organizaciji, uspeh socialne rehabilitacije, denarne dajatve, ki delovnim invalidom gredo po veljavnih predpisih in po potrebi svetovanje v njegovih težavah.

V zvezi s 155. in 156. členom statuta poteka sodelovanje s skupnostmi za zaposlovanje, strokovnimi organizacijami za rehabilitacijo in zaposlovanje invalidov, družbenopolitičnimi organizacijami in drugimi, kjer se vključujejo tudi socialni delavci za posameznega zavarovanca v izvajanju poklicne rehabilitacije in zaposlovanja. Prevenција v invalidskem zavarovanju vsebuje vrsto ukrepov za preprečevanje poslabšanja že nastale invalidnosti, z namenom vračanja delovnih invalidov na delo-na ustrezna delovna mesta, kjer se bodo enakopravno vključili v delovni proces, zato skupnost sodeluje z drugimi zainteresiranimi organizacijami pri izvajanju preventivnih ukrepov in akcij pri odpravljanju vzrokov in posledic nesreče pri delu, poklicnih obolenj in nastajanju invalidnosti (159. člen statuta).

Naloge socialnih delavcev so, da ugotovijo, ali so izvedeni v organizaciji potrebni preventivni ukrepi in o tem poročajo skupnosti.

Poleg nalog po predpisih skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja opravljajo socialni delavci za zavarovance, ki nimajo pravic po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, svetovalno delo z zavarovancem in sodelujejo s strokovnimi službami v smeri varstva invalidov.

Problematika zaposlovanja delovnih invalidov, ki jo zapažajo socialni delavci območnih delovnih enot pri svojem delu, je kljub urejenim zakonskim predpisom različna in odvisna od demografskih in ekonomskih značilnosti območja, razvite tehnologije,

različnosti industrije po panogah, sodelovanja in kvalitete strokovnih služb v delovnih organizacijah, sodelovanja interesnih skupnosti, samoupravnega sporazumevanja in ne nazadnje od vzajemnosti, solidarnosti in medsebojnih odnosov.

Še vedno je prisoten problem zaposlovanja invalidov med posameznimi temeljnimi organizacijami združenega dela v okviru OZD-a, ki je bil najbolj pereč v letu 1976.

Nekatere delovne organizacije, kjer se opaža dobra kadrovska zasedba skupnih služb, imajo urejene tudi samoupravne akte, v katerih je urejeno tudi varstvo invalidov in obstajajo posebne komisije, ki sodelujejo v procesu zaposlovanja invalidov. Nikakor pa ni v praksi vidna vsebina 142. člena 2. odstavka, to je zagotavljanje zaposlovanja delovnih invalidov v drugi delovni organizaciji, če matična organizacija združenega dela nima ustreznega delovnega mesta. Zelo redki pa so primeri ustanavljanja novih organizacij združenega dela, v katerih bi se zagotavljala zaposlitev invalidom. V teh primerih pa se zahtevajo velika investicijska vlaganja, ki jih Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja zagotavlja le po predpisih o usposabljanju in zaposlovanju invalidnih oseb skupaj z drugimi interesnimi skupnostmi.

Zakon je sicer rešil vprašanje medsebojnega razmerja v združenem delu za delovnega invalida, zaostri pa so se vprašanja pri iskanju ustreznega dela za delovnega invalida.

Pri svojem delu smo se socialni delavci srečevali z različnimi problemi. V pripravljalnem postopku smo opazili močno prisotne rentne tendence, predvsem pri delavcih iz drugih republik, pri delavkah v tekstilni industriji, kjer je bilo ponekod še vedno uvedeno nočno delo, in tudi pri drugih delavcih, ki so iztrošeni iz različnih razlogov, ter delavcih, ki imajo zemljo. Izrazit porast alkoholizma je bil močna ovira pri zaposlovanju delovnih invalidov, ker alkoholika odklanjata delovna organizacija in delovno okolje. Srečevali smo se z neustreznim odnosom do invalidov v zdravstveni službi. Invalida so se želeli čimprej znebiti z upokojitvijo, da ne bi kvaril staleža bolnih. Pojavile so se težave pri zaposlovanju invalidov po poklicni rehabilitaciji. Težko pa je bilo in je še zaposlovati tiste invalide, ki niso motivirani za delo.

V statutu skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja je bilo v letu 1979 spremenjenih več določb, ki so zadevale poklicno rehabilitacijo in zaposlovanje delovnih invalidov. Spremembe pomenijo le usklajevanje z ustreznimi določbami nekaterih zakonov iz leta 1972, ko je bil sprejet Statut skupnosti. Nobena sprememba pa ne zmanjša pravic delovnih invalidov - gre za razmejitev nalog in dolžnosti med skupnostjo ter temeljnimi organizacijami združenega dela oz. delodajalcem na področju poklicnega usposabljanja in zaposlovanja delovnih invalidov - te so v skladu z načelom, da imajo predvsem delavci v združenem delu pravico in dolžnost urejati in skrbeti za delovnega človeka, ki je postal invalid v temeljni organizaciji.

Glede na te spremembe se tudi delo socialnih delavcev v strokovni službi skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja prilagaja novi vlogi, ki je usklajena s spremenjenimi predpisi in z delom po pravilniku o postopku za uveljavljanje pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Ti novi odnosi pa imajo svoj pomen glede na vlogo in naloge socialnega dela, posebno še pri izvajanju poklicne rehabilitacije, zaposlovanja delovnih invalidov in vračanje invalida v popolno družbeno aktivnost.

Če nudimo pomoč zavarovani osebi, ki ji grozi nevarnost, da bo invalidna, ali pa je že invalidna, moramo upoštevati, da je socialno delo v invalidskem zavarovanju dejavnost, ki prispeva k temu, da zavarovana oseba pravilno in popolno uveljavi svoje pravice in se s kompleksno rehabilitacijo ponovno vrača v delovno okolje in socialno sredino.

Socialno delo v invalidskem zavarovanju, iz katerega izhajajo naloge socialnega delavca, se praviloma odvija v obliki timskega dela in individualnega dela z zavarovancem. Socialni delavec sodeluje z zdravniki, psihologom, referenti (pravniki) in predstavniki delovnih organizacij pri realizaciji pravic zavarovanca iz invalidskega zavarovanja.

Socialni delavci rešujejo invalidske zadeve po metodah socialnega dela v naslednjem zaporedju:

- socialno delo v pripravljalnem postopku do ocene invalidnosti,
- socialno delo pri izvajanju pravic pri poklicni rehabilitaciji in zaposlovanju delovnih invalidov,

- socialno delo ob spremljanju zaposlenih delovnih invalidov,
- socialno delo pri preventivnih ukrepih.

Podatki o ugotovljenih invalidnih osebah kažejo, da število novih delovnih invalidov po letu 1976 ponovno intenzivneje narašča. Z večanjem števila invalidov se množijo težave pri zaposlovanju delovnih invalidov. Delavec, pri katerem pride do invalidnosti, ima pravico opravljati svoje ali drugo delo manj kot polni delovni čas, ali pa opravlja glede na svojo zmožnost za delo drugo ustrezno delo polni delovni čas. Delavcu, ki postane invalid iz kateregakoli vzroka, ne preneha lastnost delavca v združenem delu. Organizacija združenega dela je torej glavni dejavnik pri varstvu delovnih invalidov, vendar ne edini. Ne gre samo zato, da delovnemu invalidu ne preneha lastnost delavca v združenem delu, ampak je treba invalida tudi ustrezno zaposliti, dati mu je treba delo, katero bo lahko opravljal z delovnim naporom, ne da bi poslabšal svojo invalidnost, in normalnim delovnim učinkom, pri čemer je treba njegovo strokovno in splošno izobrazbo, delovne izkušnje in osebne lastnosti upoštevati.

V praksi pa ugotavljamo, da v delovnih organizacijah še vedno ni ustreznega števila strokovnih delavcev, ki bi pomagali in sodelovali pri zaposlovanju delovnih invalidov. Poleg tega v delovnih organizacijah ni dovolj delovnih mest oz. niso tako prilagojena, da bi jih lahko opravljali invalidi. Kljub zakonskim določbam, da morajo delovne organizacije najti ustrezno delo za delovnega invalida v lastni ali drugi delovni organizaciji, je v praksi veliko drugače.

Socialni delavci Skupnosti so običajno tisti, ki dejansko zaposlujejo delovnega invalida, delovne organizacije pa so tiste, ki pomagajo socialnemu delavcu poiskati drugo ustrezno delo. Poseben problem predstavljajo delovni invalidi, ki nimajo zadostne izobrazbe - nedokončana osnovna šola - in tisti, ki se zaradi starosti ne morejo več poklicno rehabilitirati. To so nekvalificirani delavci, ki opravljajo težka fizična dela. Posebne težave se pojavljajo pri delavcih, ki imajo svoje družine izven kraja stalne zaposlitve, običajno v eni izmed sosednjih republik. Ob nastanku invalidnosti se v večini primerov želijo vrniti k svoji družini, kar pa ni vedno izvedljivo.

S 1.7.1983 se je pričel uporabljati nov zvezni zakon o temeljnih pravicah iz pokoj-

ninskega in invalidskega zavarovanja in s tem v zvezi tudi nova definicija invalidnosti. Po 33. členu zveznega zakona lahko govorimo o invalidnosti tedaj, če nastane pri zavarovancu zaradi trajnih sprememb v zdravstvenem stanju, ki so posledica poškodbe pri delu, poklicne bolezni, poškodbe izven dela ali bolezni, katerih ni mogoče odvrniti z zdravljenjem ali z ukrepi medicinske rehabilitacije, zmanjšanje ali izguba delovne zmožnosti za dela in naloge, na katere je bil zavarovanec razporejen in jih je opravljal pred nastankom invalidnosti ter za dela in naloge v temeljni organizaciji, ki ustrezajo njegovi strokovni izobrazbi oziroma z delom pridobljenimi delovnimi zmožnostmi.

Glede na to definicijo se spremeni delo invalidskih komisij in seveda tudi delo socialnega delavca. Ocena delovne zmožnosti ni več vezana zgolj na dela in naloge, ki jih je zavarovanec opravljal v času nastanka invalidnosti, temveč se le-ta ocenjuje za vsa dela in naloge v temeljni organizaciji, na katero je delavec lahko razporejen v okviru svoje strokovne izobrazbe oziroma z delom pridobljene delovne zmožnosti.

Glede na vsebino novih predpisov se delo socialnega delavca v pripravljalnem postopku pred oceno na invalidski komisiji razširi. Ker v delovnih organizacijah kadrovske službe nimajo dovolj strokovnih delavcev, da bi izvajale vse zahteve zakona, je socialni delavec Skupnosti, pri reševanju ustrezne zaposlitve delovnega invalida, nepogrešljiv. Le ob ustreznem sodelovanju z delovno organizacijo bo zaposlovanje delovnih invalidov uspešno, varnost delovnega invalida pa bo zagotovljena.

Ob obisku v delovni organizaciji socialni delavec s pomočjo strokovnih služb delovne organizacije opiše delo, ki ga je zavarovanec opravljal pred oceno na invalidski komisiji ter vsa dela in naloge, ki ustrezajo strokovni izobrazbi oziroma z delom pridobljenim zmožnostim zavarovanca, ter dela in naloge, ki bi jih zavarovanec lahko opravljal po nastanku invalidnosti. Pri opisu delovnih mest mora biti še posebej pozoren na ekološke pogoje na delovnem mestu, psihofizične zahteve, posebne zahteve dela in težavnost dela in zahtevano izobrazbo za opisano delo. Na podlagi oglada delovnih mest v delovni organizaciji, navodil zdravnika, mnenja delovne organizacije in interesov zavarovanca poda mnenje o možnosti ustrezne zaposlitve delovnega invalida v delovni organizaciji in o potrebi poklicne rehabilita-

cije.

Ko v delovni organizaciji zbiramo podatke za delovnega invalida, naletimo večkrat na težave, ker se delovne organizacije velikokrat borijo za svoj ekonomski obstoj in jim za delovne invalide zmanjkuje ustreznih delovnih mest. Zaradi pomanjkanja strokovnih delavcev v kadrovske službi marsikje niso na tekočem s spremenjenimi predpisi na področju invalidskega zavarovanja in zaradi tega tudi še nimajo usklajenih samoupravnih aktov z novimi predpisi.

Treba je pomagati delovnim organizacijam, ki so po zakonu dolžne ustrezno zaposliti delovnega invalida. Treba bi bilo okrepiti strokovne službe v delovnih organizacijah, ki bi skbele za ustrezno zaposlitev vsakega delovnega človeka. Med ljudmi, žal tudi med izobraženci, še vedno obstaja nekakšno nezaupanje do invalidov, češ da so manj sposobni, zato se jih skušajo ob ugodni priliki "otresti". Skoraj vsi delodajalci, pa naj imajo še tako socialistično mišljenje, imajo pomisleke vzeti v službo človeka, ki ni popolnoma zdrav.

Zaključek

Delo socialnega delavca pri Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja je vse od leta 1957, ne glede na spreminjanje predpisov in zakonov, iskanje ustreznega dela za delovnega invalida.

Socialno delo v invalidskem zavarovanju je vez med službo izvajanja in neposredno proizvodnjo, delo z delovnim invalidom pa neposreden odnos zagotavljanja njegovih pravic in reševanja delovnih in osebnih problemov. Pri tem delu pa se seveda, kot vsi, srečujemo z najrazličnejšimi problemi, od konfliktnih situacij v delovnem okolju do individualne problematike zavarovanca.